

УДК 342

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(35\).711](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(35).711)

А. Ю. Швед

orcid.org/0000-0002-9021-6715*здобувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми та її актуальність. Прийняття Стратегії національної безпеки (далі – Стратегія) є важливим етапом будь-якого президентства. Однією з найважливіших функцій Стратегії, на нашу думку, є не просто визначення якогось конкретного переліку завдань, а формулювання офісом Президента перед українським народом, союзниками та партнерами України оцінки інтересів національної безпеки держави, глобального середовища безпеки, викликів інтересам України, що виражаються через бачення та наміри, які очільник держави прагне втілити в життя від імені народу, а також визначення політики та інструментів для забезпечення таких інтересів.

Стан дослідження. Дослідженням питання конституційного ладу та його основ у розрізі національної безпеки України в різний час займалися вчені Г.В. Андрусів, В.Ф. Антипенко, О.Ф. Бантишев, С.Б. Гавриш, В.О. Глушкова, І.В. Діордиця, В.П. Ємельянов, О.М. Костенко, Б.Д. Леонов, В.А. Ліпкан, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, Л.В. Мошняга, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Ю.В. Нікітін, А.В. Савченко, Є.Д. Скулиш, О.С. Сотула, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, І.О. Томчук, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, О.А. Чуваков, Р.Л. Чорний, О.В. Шамара, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценко та інші. Однак динамічні події, які відбуваються останніми роками, потребують спеціального звернення до цієї комплексної та складної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. 14 вересня 2020 року наказом Президента України було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» та затверджено Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – Безпека країни». Таким чином нам було представлено бачення світогляду офісу Президента України В.О. Зеленського.

Варто зазначити, що прийняття такого надважливого для життя країни документу, відповідно до якого визначається вектор розвитку безпекового сектору нашої держави, відбувається втретє за історію незалежності України. Вперше документ із назвою «Стратегія національної безпеки» було прийнято 12 лютого 2007 року за ка-

денції В.А. Ющенка. Чинною вказана Стратегія залишилася і в період президентства В.Ф. Януковича, щоправда в новій редакції від 08 червня 2012 року. Вдруге Стратегію було розроблено та введено в дію 26 травня 2015 року указом Президента України П.О. Порошенка. Особливістю цієї Стратегії було те, що вона приймалася в період надзвичайно стрімкої зміни як політичної, так і воєнної ситуації в Україні. Стратегія Національної безпеки України «Безпека людини – Безпека країни» стала третьою.

Структура документу Стратегія «Безпека людини – Безпека країни» значно відрізняється від попередніх за своєю будовою. Нова Стратегія національної безпеки складається з п'яти розділів і заключних положень. Крім того, в Стратегії відображено низку нових пріоритетів і сформульовано проблематику, яка дозволяє більш точно виокремити проблеми у сфері національної безпеки, які з позиції Офісу Президента є принциповими для вирішення на цьому етапі розвитку нашої країни, зокрема, для державних органів, які, спираючись на напрями, визначені Стратегією, складають і формулюють плани своєї діяльності, в тому числі у сфері державної безпеки.

Перший Розділ Стратегії національної безпеки 2020 року має назву «Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки». Першим пунктом розділу вказується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки», а найвищим пріоритетом держави, відповідно до пункту третього, визначено встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України в межах визнаного державного кордону [1].

Вартою уваги, на нашу думку, є триада основних засад, викладених у п. 4 Розділу I Стратегії: стримування, стійкість і взаємодія. У такому випадку, на нашу думку, було відображено прагнення України до євроінтеграції, а також зближення та встановлення партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та набуття

членства в НАТО. Хоча аббревіатура НАТО зустрічається в чинній Стратегії удвічі менше, ніж у попередній 2015 року, проте напрями взаємодії та задачі стали більш амбітними.

У Стратегії національної безпеки України під засадою стримування розуміється розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України [1]. Принцип стримування характеризується тим, що у випадку здійснення нападу на країну остання отримує змогу реалізувати своє законне право на самооборону, підтверджене ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка передбачає, зокрема, застосування збройної сили з метою відновлення та збереження безпеки в державі. Таким чином принцип стримування вимагає створення в державі таких умов, які максимально унеможливають (або принаймні ускладняють) агресію щодо України, а також будь-яких агресивних дій стосовно життя, здоров'я та безпеки громадян України та осіб, які перебувають чи проживають на її території.

Під стійкістю, відповідно до Стратегії, необхідно розуміти здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх вразливостей [1]. Принцип стійкості, який дістав своє закріплення в ст. 3 Північноатлантичного договору, вказує на те, що для забезпечення ефективної реалізації цілей цього договору сторони, діючи окремо чи колективно, шляхом постійного й ефективного вдосконалення власних можливостей і взаємодопомоги, підтримуватимуть і розвиватимуть свою індивідуальну та колективну здатність протистояти збройному нападу [2]. Тобто наголошується на тому, що кожна країна-член НАТО має бути стійкою для протистояння серйозним потрясінням, таким як стихійне лихо, відмова важливих інфраструктур, гібридний чи збройний напад, і мати змогу після них відновитися.

Умови сьогодення у сфері національної безпеки є непередбачуваними, тому загрози можуть походити як від державних, так і від недержавних суб'єктів, в тому числі шляхом вчинення терористичних актів і кібератак, ведення гібридних воєн, які цілковито розмивають межі між звичайними та нетрадиційними формами конфлікту. Крім того, загрози національній безпеці можуть бути викликані кліматичними змінами, стихійними лихами (землетруси, пожежі, повені), а також загрозами біологічного походження, такими як пандемія COVID-19. Світові тенденції, які радикальним чином змінили середовище безпеки, створили проблему з адаптацією та реагуванням на різні види загроз.

У розумінні Організації Північноатлантичного договору стійкість – це здатність суспільства чинити опір, легко та швидко оговтуватися від будь-яких потрясінь, поєднуючи цивільні, економічні,

комерційні та військові чинники. Стійкість визначається як поєднання цивільної готовності та військового потенціалу [3]. Взаємодія – це розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед із Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [1]. Таким чином, тісна та плідна співпраця з міжнародними партнерами спрямовується як на встановлення та розвиток взаємної довіри, яка дасть змогу в подальшому спільно протистояти виявам агресії щодо безпекового середовища, так і з метою практичної подальшої співпраці, яка може виражатися в обміні інформацією та стратегічними даними, проведенні спільних навчань, а також обміні набутих досвідом і практиками.

Закріплення в Стратегії основних засад (стримування, стійкість і взаємодія) є зобов'язанням втілити їх у життя з тією метою, щоб зменшити кількість слабких місць, які можуть бути використані противником як мішені або як важелі впливу на ситуацію в Україні. Вказані принципи, якщо вони дістануть належного втілення в життя, дадуть змогу переконати будь-якого агресора в тому, що різні види атак не дадуть бажаних результатів.

Якщо говорити про поняття «конституційний лад» і його розкриття в положеннях Стратегії національної безпеки України, то воно зустрічається в тексті лише двічі у п. 45 III розділу Стратегії «Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки». Зокрема, вказується, що «державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені від невоєнних загроз з боку Російської Федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти» [1]. Із вказаного можна було б зробити висновок, що конституційний лад потрібно захищати лише від невоєнних загроз, оскільки його згадано у відповідному пункті, проте такий висновок не буде відповідати дійсності. Як у розділі III Стратегії національної безпеки України, так і в тексті документу загалом акцентується значна увага на національних інтересах України.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [4]. З огляду на це визначення, словосполучення «інших національних інтересів» є прямою вказівкою на той факт, що і державний суверенітет, і територіальна цілісність, і демокра-

тичний конституційний лад також є національними інтересами, а, беручи до уваги положення п. 10 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону України, ці національні інтереси є життєво важливими.

Надійність захисту життєво важливих інтересів України насамперед залежить від створення ефективної системи забезпечення національної безпеки і механізму її реалізації. Діяльність по забезпеченню національної безпеки має розглядатися в широкому і вузькому розумінні. У першому випадку – як спосіб захисту життєдіяльності і розвитку державності України шляхом своєчасного і адекватного реагування на будь-які загрози внутрішнього і зовнішнього характеру. У другому – як ефективна діяльність державних органів влади, організацій і установ загальної і спеціальної компетенції, а також суспільних структур, діяльність яких здійснюється на професійній основі [5].

Аналіз потенційних загроз державності України та її життєво важливим інтересам дає підстави вважати, що найбільш актуальними залишаються саме зовнішні загрози, хоча всередині держави досить гостро постають питання щодо недостатнього забезпечення національної єдності та цілісності держави, які стають предметами для спекуляцій з боку певних політичних сил.

Зовнішні та внутрішні загрози, які постають перед суспільством і державами, вказують на те, що за останнє десятиліття ми зіштовхуємося з більш широким і мінливим колом воєнних і невоєнних викликів. Для того, щоб протистояти цим викликам, держави мають утримувати та підтримувати надзвичайно важливий цивільний потенціал на одному рівні з воєнним потенціалом. Про необхідність зміцнення цивільного сектору було акцентовано на Варшавському саміті лідерів країн Північноатлантичного Альянсу ще у 2016 році, коли було виділено сім базових вимог до нього: забезпечення безперервного врядування і надання основних державних послуг; стійке енергопостачання; здатність ефективно контролювати рух великих мас населення; стійке забезпечення продуктами харчування і водою; здатність долати проблеми, спричинені великою кількістю постраждалих; стійкі системи цивільного зв'язку; стійкі системи громадського транспорту [6].

Висновки. Закріплення в тексті Стратегії національної безпеки України як головної цілі державної політики національної безпеки положень ч. 1 ст. 3 Конституції України вказують на позитивні зрушення в нашій країні та свідчать про підтримку курсу щодо зміцнення цивільного потенціалу. Проте не зовсім злагоджені дії в роботі центральних органів влади щодо підтримки економіки нашої країни тягнуть за собою негативні наслідки у вигляді падіння рівня життя населення, незадовільного рівня обсягів виробництва, зростання заборгованості зі сплати заробітної плати і спри-

чиняють наслідки у вигляді зростання незадоволення такою роботою, що спричиняє загрозу виникнення радикальних настроїв у суспільстві.

Зниження рівня життя населення та невиконання соціальних стандартів дають змогу різним політичним силам і партіям здійснювати маніпуляції з метою дестабілізації ситуації в суспільстві. Викладення свого бачення інтересів національної безпеки України чинним Президентом України дещо розходиться з риторикою Офісу Президента України. Так, наприклад, у Стратегії прямо названо Російську Федерацію «державою-агресором», проте чинний Президент та вищі посадові особи Офісу Президента України таке формулювання майже не вживають. Така позиція офіційних осіб дістала розголос у засобах масової інформації та мала негативний вплив на політичні настрої в суспільстві. Цей приклад свідчить про те, що декларування намірів та їх втілення дещо розходяться, і, на жаль, таке розходження може мати наслідки у вигляді дестабілізації обстановки та підвищення можливості вчинення посягань на конституційний лад та його основи.

Література

1. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
2. The North Atlantic Treaty. Washington D.C. 4 April, 1949. NATO Review : веб-сайт. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.
3. Resilience and Article 3. NATO Review : веб-сайт. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm.
4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / В.О. Антонов; ред. Ю.С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
6. Commitment to enhance resilience. NATO Review : веб-сайт. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en.

Анотація

Швед А. Ю. Основи конституційного ладу в Стратегії національної безпеки України. – Стаття.

У статті автором було розглянуто зміст і структуру нової Стратегії національної безпеки України як бачення інтересів національної безпеки України Президентом України та стан захищеності відповідно до її положень, конституційного ладу та його основ. Досліджено вектор розвитку безпекового сектору нашої держави та попередні варіанти Стратегії національної безпеки України, відмінності від них нової Стратегії.

Проаналізовано основні засади Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – Безпека країни» від 14 вересня 2020 року: стримування, стійкість, взаємодія як принципи, за допомогою яких захищаються фундаментальні національні інтереси, в тому числі демократичний конституційний лад та його основи.

Розглянуто нагальні потенційні зовнішні та внутрішні загрози державності України та її життєво важливим інтересам. Зазначено про нагальну необхідність утримувати та підтримувати надзвичайно важливий цивільний потенціал, який нині займає першу лінію оборони сучасного суспільства на одному рівні з воєнним потенціалом, керуючись переліком із семи базових вимог, сформульованих на Варшавському саміті лідерів країн Північноатлантичного Альянсу 2016 року.

Зроблено висновки щодо підвищення рівня охорони основ конституційного ладу шляхом зміцнення національної безпекової політики, в тому числі шляхом підйому рівня життя населення, підвищення обсягів виробництва, вжиття заходів щодо повної ліквідації заборгованості зі сплати заробітної плати. Автором звертається увага на необхідність належного виконання задекларованих у Стратегії національної безпеки України намірів центральними органами державної влади та вищими посадовими особами держави з метою недопущення наслідків у вигляді дестабілізації політичного стану в державі та підвищення можливості здійснення посягань на конституційний лад і його основи.

Ключові слова: національна безпека, конституційний лад, основи конституційного ладу, основні засади, стратегія.

Summary

Shved A. Yu. Fundamentals of the constitutional order in the National Security Strategy of Ukraine. – Article.

In the article the author considered the content and structure of the new National Security Strategy of Ukraine, as the vision of the interests of national security of Ukraine by the President of Ukraine and the state of

protection in accordance with its provisions, constitutional order and its foundations. The vector of development of the security sector of our state and previous versions of the National Security Strategy of Ukraine and differences from them of the new Strategy are investigated.

The main principles of the National Security Strategy of Ukraine adopted “Human Security – Country Security” on September 14, 2020: restraint, stability, interaction as principles by which fundamental national interests are protected, including the democratic constitutional order and its foundations, are analyzed. Urgent potential external and internal threats to Ukraine’s statehood and its vital interests are considered. There is an urgent need to maintain and maintain the extremely important civilian potential, which currently occupies the first line of defense of modern society, on a par with military potential, guided by a list of seven basic requirements formulated at the Warsaw Summit of North Atlantic Alliance Leaders 2016.

Conclusions were made on increasing the level of protection of the constitutional order by strengthening the national security policy, including by raising the living standards of the population, raising the level of production, taking measures to completely eliminate wage arrears. The author draws attention to the need for proper implementation of the intentions declared in the National Security Strategy of Ukraine by central authorities and senior government officials, in order to prevent consequences in the form of destabilization of the political situation in the country and increase the possibility of encroachment on the constitutional order and its foundations.

Key words: national security, constitutional order, bases of constitutional order, basic principles, strategy.